

Maskinöversättning – *hur hanterar vi Pandoras ask i undervisningen?*

Självklart behöver studenter på översättarutbildningar översätta mycket, det är liksom själva grejen, den som så småningom ska sätta bröd på bordet. Men hur bedömer vi deras översättningar när maskinöversättning av hög kvalitet kostar gratis?

OLJA PÅ DUK. KONSTNÄR OKÄND.

Undervisning av översättarstudenter har de senaste decennierna sett ganska likartad ut och har haft en mer eller mindre självklar struktur i de västeuropeiska länder jag har erfarenhet av. Till Sverige kom konceptet att utbilda översättare på högskolenivå förhållandevis sent – på 1980-/90-talet – men idag är utbildningsgången väl etablerad vid flera svenska lärosäten. Söktrycket till översättarutbildningar har långsamt minskat under de senaste åren, men intresset är fortsatt betydande, och att utbildningskvaliteten är hög märks på att de svenska språkföretagen visar stor uppskattning för högskoleutbildade översättare som har lärt sig hantverket på ett strukturerat sätt, även om de inte alltid har så stor praktisk erfarenhet från näringsliv och offentlig sektor.

NÄR CAT-VERKTYG BLEV en självklarhet i branschen på sent 1990-tal tog det ett tag innan de flesta lärosäten anammade den nya tekniken, men idag har den rotat sig – med undantag för kurser som inriktar sig på rent litterär översättning, där CAT-verktyg snarare stjälpes än hjälper. CAT-verktyg innebar en enorm produktivitetsökning för översättare som hade rätt typ av kunder och projekt, men ur ren undervisningssynpunkt handlade det egentligen bara om att införa ett nytt verktyg – uppgiften att åstadkomma en god översättning var fortfarande studentens ansvar. Den uppgiften krävde hantverksskicklighet, oavsett verktyg, och hantverksskicklighet var vad högskolorna fortsatte att lära ut – parallellt med textanalys, översättningsteori och annat som är mera teori än verkstad – och så

Hur bedömer vi studenter som har avancerad maskinöversättningsteknik till sitt förfogande?
Hets av Ingemar Bergman, 1944.

© SVENSKA FILMINSTITUTET

ska det vara på universitetet.

Centralt i all översättarutbildning är att studenterna får inlämningsuppgifter i form av att översätta olika typer av texter, uppgifter som lärarna kommenterar och betygssätter, och använder (anonymiserade) som diskussionsunderlag vid seminarier. Beroende på om en delkurs är av mera praktisk eller mera teoretisk natur kan viktningen av översättningsuppgifter variera, men de har oftast avgörande betydelse för betyget. Om studenterna använder CAT-verktyg eller ej är av underordnad betydelse – det som räknas är vilken översättning de åstadkommer.

Men så öppnade någon Pandoras ask ...

Mytologins ask var fylld av sjukdom och elände – och var en gåva från Zeus till Pandora – som hon inte fick öppna (det här med Zeus och gåvor ville aldrig bli riktigt bra). Pandora kunde ju inte hålla sin nyfikenhet i schack, utan öppnade asken – och sedan var det kört för mänskligheten (Zeus duckade i vanlig ordning).

Maskinöversättning (MT) har nog inte medfört samma grad av elände – tvärtom tycker de aktörer som var tidiga på bollen och snabbt kunde utnyttja en fortfarande rätt grovhuggen teknik för att karva reda pengar ur kombinationen av stor produktivitetsökning och acceptabel kvalitetsminskning.

FRAM TILL OMKRING 2007 hade MT på sin höjd ett visst underhållningsvärde för såväl språkarbetare som textanvändare – vem har inte garvat åt taffligt översatta menyer och turistfoldrar från solsteka sydeuropeiska stränder? Sedan slog Google till med sin statistiska MT, som arbetade med ren sannolikhetsprövning och struntade i allt vad syntaktisk analys hette. Textbindningen blev därefter, men i många sammanhang, speciellt i bruksanvisningar och datablad, visade sig statistisk MT ha stort produktivitetsvärde. 2016/-17 ersattes den tekniken på bred front med neural MT (en teknik som beskrivits i flera nummer av Facköversättaren, bland annat [nr 2/2018](#)). Den neurala tekniken kan ta större kontextuell hänsyn och ger förvånansvärt välflytande resultat, men översättningen sker i en svart låda som bara teknikens överstepräster har tillgång till, och ibland dyker det upp svårförklarliga fel, utelämnanden och tillägg.

Universitetsvärlden är givetvis väl medveten om utvecklingen, men högskolans kvarnar maler långsammare än näringslivets. Studenterna, å sin sida,

är oftast på hugget med ny teknik, inte minst när den är tillgänglig till låg eller ingen kostnad.

För översättarstudenter som kämpar med inlämningsuppgifter utövar MT en svärnotad lockelse. Det är lätt för studenter att se fördelarna med tekniken – ytligt sett oklanderlig syntax och grammatik – betydligt svårare är det att se nackdelarna, som bristande kontext,

brister i konsekvens och terminologi, försvunna budskap mellan raderna, och inte minst de svår-gripbara ”hallucinationerna” som är typiska för neural MT (se artikeln Neurala Hallucinationer på [sidan 5](#))

Dessutom har de den fullt korrekta insikten att översättning av brukstexter i framtiden i hög grad kommer att ske maskinellt, och att de är mera betjänta än att behärska tekniken än av att avvisa den.

FÖR LÄRARE PÅ översättarutbildningar innebär utvecklingen ett problem. En sak måste genast understrykas – oavsett vad vi tycker om MT går tekniken inte att förbjuda när studenterna gör sina hemuppgifter – det finns helt enkelt ingen möjlighet att följa upp ett sådant förbud.

Karva reda pengar ur kombinationen av stor produktivitetsökning och acceptabel kvalitetsminskning.

FOTO: ISTOCK

Rå MT lämnar vanligen spår efter sig som, med lite vana, är lätta att hitta. Däremot ger MT (även med en generisk motor som Google Translate) i kombination med ett mindre eller större mått av efterredigering, om språkkombinationen och ämnesområdet är förmånliga, ett resultat som är svårt att skilja från det från en erfaren yrkesöversättare och som utan vidare kan vara bättre än vad studenten annars skulle ha åstadkommit. Min personliga erfarenhet som översättningslärare är att en del studenter levererar översättningar som är språkligt vida överlägsna deras fria essäskrivande.

OK, det är väl bra att det blir bättre, men det hade ju varit bättre om det vore bra ...

DET SOM INTE är bra är att studenterna går miste om den inlärningsprocess som uppstår när man brottas med en text, gör ett försök och får det bedömt, analyserat och diskuterat i seminariemiljö. Resultatet må ytligt vara bättre, men det blir inte förankrat i hjärnans språkcentrum på samma sätt som vid traditionell inläring, och studenterna kan inte referera till sina egna överväganden då en lösning ifrågasätts av lärare eller kursare.

Och – ett mer överhängande problem – hur ska studenternas översättningar bedömas och betygssättas? Här inträder dessutom ett rättviseproblem. På kurser

där studenterna har olika språkkombinationer kommer de som översätter t.ex. mellan engelska eller tyska och svenska att ha en avsevärd fördel gentemot studenter med ryska, tjeckiska, bulgariska m.fl. som arbetsspråk – språk där MT är långt mindre utvecklat. Ett annat rättviseproblem är att en del studenter kommer att utnyttja MT maximalt för att lyfta slutresultatet, medan andra väljer den konventionella vägen – förmodligen arbetar hårdare och lär sig mera under resans gång – och men levererar översättningar av synbart lägre kvalitet. Den smala vägen är inte gratis.

EN TÄNKBAR LÖSNING är att låta studenterna genomföra inlämningsuppgifter och tentor i sal, under övervakning och med begränsad tillgång till internet, men det är svåradministrerat och resurskrävande – det kan vi se i det nya auktorisationsprovets födslovåndor. En annan lösning är att kräva

att studenterna ska kommentera och motivera sina språkliga val, men det är också tidsödande för granskarna, svårt att jämföra på ett rättvist sätt och föga uppskattat i studentleden.

Det finns inga självklara lösningar och inom högskolevärlden står vi förmodligen inför en tid med många olika ansatser till bedömningskriterier och med livliga diskussioner i kollegier och mellan lärare och studenter.

Min personliga erfarenhet är att en del studenter levererar översättningar som är språkligt vida överlägsna deras fria essäskrivande.

DETTA SAGT, MT är en ny verklighet som finns där, oavsett vad vi tycker om saken, och det är en självklar uppgift för högskolan att undervisa om tekniken, hur den kan användas, och vilka för- och nackdelar den medför. Kanske är

högskolans viktigaste uppgift att något moderera studenternas entusiasm för MT, framhålla vilka värden och brister tekniken har, och diskutera hur bristerna kan hanteras. Den delen av utbildningen är enklare att bedöma och betygssätta eftersom det handlar mindre om själva översättningens kvalitet och mera om att effektivt hantera de verktyg som står till buds (praktiska uppgifter som utförs hemma eller i datorsal) och om att klarsynt redogöra för den nya tekniken och vad den medför (essäuppgifter).

Förresten, vad fanns kvar på botten av Pandoras ask när allt elände hade flugit ut? Hoppet!

BJÖRN OLOFSSON

Den smala vägen är inte gratis.